

ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСНА РАДА
ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСНА
ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

РЕГІОНАЛЬНА СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ Закарпатської області до 2015 року

1.ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

«Стратегія соціально-економічного розвитку Закарпатської області на період до 2015 року» є стратегічним планом розвитку цього регіону. Вона визначає цілі, завдання, пріоритети, напрям сталого економічного і соціального розвитку Закарпатської області на період до 2015 року. У «Стратегії соціально-економічного розвитку Закарпатської області на період до 2015 року», тобто Стратегії регіонального розвитку (далі по тексті – РСР) з урахуванням загальнодержавних пріоритетів, оцінки конкурентних переваг, обмежень, загроз і проблем розвитку цього регіону визначені першочергові пріоритетні завдання його поступу, заходи координації дій центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, які спрямовані на реалізацію визначених завдань, та критерії їх розв'язання.

Дана РСР є основою для розроблення: середньострокових програм економічного і соціального розвитку Закарпатської області, в яких визначатимуться показники видатків державного і місцевих бюджетів, необхідних на наступні бюджетні періоди для стратегічних цілей регіонального розвитку, здійснення котрих триває більше одного бюджетного року; щорічних програм економічного і соціального розвитку регіонів, що визначають послідовні заходи першочергової реалізації регіональної стратегії розвитку та необхідні для цього витрати, що включаються до проекту бюджету відповідного регіону на наступний рік; угод між Кабінетом Міністрів України та Закарпатською обласною державною адміністрацією щодо регіонального розвитку; визначення депресивних територій.

Нормативно-правовою базою для розроблення РСР є Конституція України, Закони України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України», «Про стимулювання розвитку регіонів», Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 №621 «Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету», Концепція державної регіональної політики, Стратегія економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 роки (схвалена Указом Президента України від 28.04.2004 № 493/2004), інші відповідні акти Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативні акти органів виконавчої влади та місцевого самоврядування Закарпатської області. При розробленні цієї РСР враховані документи Конференції Організації Об'єднаних Націй з питань навколишнього середовища і розвитку Ріо-92 «Порядок денний XXI ст.», інші міжнародні нормативні акти.

Інформаційною базою Стратегії послужили вказані вище й інші законодавчі та нормативні акти Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України, нормативні документи міністерств і відомств України, дані Міністерства статистики України, управління статистики Закарпатської області, матеріали галузевих управлінь, дані соціологічного обстеження населення та обстеження окремих установ, підприємств, організацій, а також міжнародні законодавчі та нормативні акти і угоди. Низка статистичних матеріалів та планово-прогнозних документів була представлена Головним управлінням економіки Закарпатської обласної державної адміністрації. Ряд статистичних даних та документів взято на урядових та інших порталах українського сегменту Інтернет.

«Стратегія соціально-економічного розвитку Закарпатської області на період до 2015 року» базується на методичному забезпеченні процесу розроблення РСР, який здійснює центральний орган виконавчої влади з питань економічної політики. Згідно з наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 29.07.2002 №274, основу такого забезпечення складають «Методичні рекомендації щодо формування регіональних стратегій розвитку». У «Стратегії соціально-економічного розвитку Закарпатської області на період до 2015 року» враховані загальнодержавні пріоритети, які визначені Постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2006 р. №1001 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року». Таким чином, згідно з наявною законодавчо-нормативною базою ці пріоритети мають враховуватися Закарпатською обласною державною адміністрацією в обов'язковому порядку як в складі цієї РСР, так і при здійсненні управлінської діяльності.

Обговорення з громадськістю й оприлюднення положень, завдань та заходів Стратегії здійснено при допомозі робочих груп з представників владних структур, бізнесових кіл, наукових та громадських організацій, політичних партій при участі експертів з Канадського інституту урбаністики та українських експертів, задіяних в рамках реалізації проекту Україна-Канада «Регіональне врядування та розвитку», членів Ради з питань регіонального розвитку, створеної відповідно до розпорядження голови Закарпатської облдержадміністрації №514 від 4 вересня 2006 року, членів координаційної Ради, створеної на виконання розпорядження голови Закарпатської облдержадміністрації № 487 від 18 серпня 2006 року, учасників відкритого коаліційного об'єднання

неурядових громадських організацій – ВКО «За майбутнє Закарпаття», експертів та фахівців з питань стратегічного планування Закарпатської області, а також представників місцевих органів державної виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських, наукових та бізнесових кіл Закарпатської області.

Склад та зміст «Стратегії соціально-економічного розвитку Закарпатської області на період до 2015 року» розроблені згідно з «Методичними рекомендаціями щодо формування регіональних стратегій розвитку». Вона містить основні положення розробки РСР, підсумки діагностики господарства регіону, бачення майбутнього — відображення (узагальнення) найбільш загальних та тривалих уявлень про краще майбутнє розвитку регіону та життя його населення, місію регіону; характеристику конкурентних переваг та обмежень перспективного розвитку регіону (СВОТ-аналіз); стратегічні цілі (напрями) та поетапні плани дій — сукупність стратегічних цілей та поетапних планів дій щодо досягнення всіх стратегічних та оперативних цілей; механізми реалізації, моніторингу та контролю стратегічного плану.

2. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ: ТЕНДЕНЦІЇ, СТАН, ПРОБЛЕМИ

Закарпаття - одна з невеликих областей України. Площа Закарпаття становить 12,8 тис. км² або 2,1% території України. Площа регіону у 1,7 рази менша від середньостатистичної області України, майже в 3 рази менша від найбільшої за площею Одеської області (33,3 тис. кв. км) і дещо більша від найменшої за площею Чернівецької області (8,1 тис. кв. км). Кількість населення станом на 2005р. становила 1 254 614 осіб, що в 1,4 рази менше, ніж має умовна середньостатистична область України. У загальній чисельності населення України на Закарпатську область припадає 2,6%. Найбільша кількість населення проживає в Донецькій (4.6 млн. осіб), найменша – у Чернівецькій – (0,9 млн. осіб).

За величиною території та за кількістю населення Закарпатська область подібна до європейського стандарту адміністративних територіальних утворень такого рівня. До такого стандарту прямують майже всі схожі за територією і населенням до України держави Європи.

В результаті тривалого впливу низки історичних, природно-географічних і економічних факторів область належала до регіонів з низьким рівнем розвитку продуктивних сил та індустріального розвитку. Реформування всіх сфер соціально-економічного життя за роки незалежності України, радикальне трансформування господарського механізму і допущені при цьому прорахунки негативно вплинули на розвиток регіонів, зумовивши виникнення депресивних територіальних суспільних систем, до яких належало і Закарпаття.

Існуючі ґрунтово-кліматичні умови та малоземелля не дозволяли розвивати багатогалузеве сільськогосподарське виробництво та задовольняти потреби населення в продовольчих ресурсах. Характерною ознакою для області стала працевнадлишковість та трудова міграція. Відставала область і від середніх в державі показників забезпеченості елементами соціальної і виробничої інфраструктури, особливо в гірській місцевості. Нижчий, ніж в середньому в Україні, був рівень грошових доходів населення, високим - рівень безробіття.

Незважаючи на складні умови, в яких опинилась область в період реформ, вона однією з перших в Україні перейшла від тривалого спаду до економічного зростання.

Це стало можливим через те, що були зроблені акценти на формування ефективного регіонального механізму господарської діяльності, направлено на стимулювання залучення інвестицій в економіку, ефективне залучення власного природно-ресурсного потенціалу, створення конкурентного середовища через сприяння розвитку малого та середнього бізнесу. В цілому майже у всіх сферах економіки було досягнуто стабілізації. Відбулися структурні і якісні зміни, незворотним став процес утвердження ефективних форм власності.

Сучасний соціально-економічний стан Закарпатської області характеризується зростанням окремих видів економічної діяльності. Разом з тим, за показником валової доданої вартості в розрахунку на одну особу, який у 2004 році становив 3207 грн., область відставала від загальнодержавного показника і займала 23 місце (табл.1).

Таблиця 1

Місце Закарпатської області серед регіонів України *

Показники	2001	2002	2003	2004
Територія	24	24	24	24
Кількість наявного населення	20	20	18	17
Рівень безробіття	5	5	9	11
Середньомісячна заробітна плата штатного працівника	17	17	17	16
Обсяг промислового виробництва	25	25	24	*
Обсяг реалізованої промислової продукції	-	-	-	24
Темп промислового виробництва до попереднього року	1	5	1	3
Валова продукція сільського господарства	24	24	24	24
Обсяг в розрахунку на одну особу:				
валова додана вартість	25	25	24	23
інвестиції в основний капітал	19	19	15	21
прямі іноземні інвестиції на кінець року	6	5	6	6
роздрібний товарооборот	9	7	5	4
послуги, реалізовані населенню	26	25	25	18
Забезпеченість населення у розрахунку на 10 тис. осіб:				
торговою площею в магазинах	15	16	18	17
місцями в ресторанному господарстві	14	18	21	18
лікарями	16	16	16	16
середнім медичним персоналом	20	24	19	19
лікарняними ліжками	23	23	23	23
житловою площею (на одну особу)	21	20	21	21
Індекс людського розвитку	11	11	3	4

* Джерело: Закарпаття – 2004: Статистичний щорічник. – Ужгород: Головне управління статистики у закарпатській області, 2005.

Аналіз таблиці 1 дозволив зробити такі висновки:

1. По жодному з показників Закарпатська область не займає місця нижчого, ніж 24, що слід розцінювати як важливий позитивний факт, оскільки за територією області займає 24 місце серед регіонів України.

2. За двома надзвичайно важливими показниками (індекс людського розвитку, роздрібний товарооборот та темпи промислового виробництва до попереднього року) регіон потрапив у п'ятірку найкращих в цьому плані регіонів України, що засвідчує про потужний потенціал його регіонального розвитку.

3. Найбільш проблемними питаннями соціально-економічного розвитку Закарпатської області є високий рівень безробіття та відносно низькі обсяги виробництва, як промислового, так і сільськогосподарського.

Разом з тим, за даними аналітичного центру "Інститут Реформ", Закарпатська область була найдинамічнішим регіоном України протягом 2003 і 2004рр. Зокрема, індекси продукції сільського господарства за період 2002-2003 рр. були більшими від загальних у країні, у 2004 році даний показник продовжував зростати й досяг найвищого рівня по Україні.

Якщо прийняти рівень виробництва продукції сільського господарства 1990 року за 100%, то у 2000 році в області цей показник становив 77,8% (в Україні - 53,3%), у 2001р. – відповідно 85,2 (58,8%), в 2002 р. - 87,7 (59,5%), а у 2004 р. – 89,9 (63,4%). Тобто Закарпатська область за цим показником була лідуючою в Україні.

Динамізм регіональної економіки Закарпаття обумовлений також і подвійним збільшенням довгострокових банківських кредитів та обсягу підрядних робіт на 54%. В результаті одними з найвищих за період 2003-2004рр. стали темпи скорочення армії безробітних, зростання депозитів населення, а також приросту промислового виробництва.

Прямі іноземні інвестиції в економіку Закарпаття станом на 01.04.2005р. склали 245,5 млн. дол. США. (2,8 % від загального обсягу прямих іноземних інвестицій по Україні), приріст прямих іноземних інвестицій за 2004 р склав 62,7 млн. дол. США (4,0 % від приросту прямих іноземних інвестицій по Україні), що дозволило Закарпатській області зайняти 11 місце серед регіонів України за аналогічними показниками.

У регіоні гострими є соціальні проблеми. Це стосується насамперед зниження природного приросту населення. Для області характерна поява депопуляційних процесів. Смертність у 2004 р. на 0,1 процентних пункти перевищувала народжуваність. За коефіцієнтом природного приросту вона займає перше місце в Україні, оскільки у 2004 р. різниця між показниками смертності й народжуваності була найменшою порівняно з іншими областями. Регіон має від'ємне сальдо міграції населення: в міждержавній міграції майже у 6 разів більше його вибуває, ніж прибуває в область.

Надто високим в регіоні є рівень безробіття, за яким вона займає в останні два роки 8-і місце в Україні. Так, кількість безробітного населення в області за методологією МОП у віці 15-70 років у 2001 р. складала 13,1%, у 2002 - 11,9%, у 2004 р. - 8,2%. Це перевищувало рівень безробіття в Україні загалом, за виключенням 2003 року. У країнах ЄС рівень безробіття становив 7,6%, крім Іспанії, де цей показник був найвищий - 13,0%. У решті країн він був значно нижчий: від 2,0 (Нідерланди) до 10,4 (Німеччина) і 10,8% (Бельгія).

Грошові доходи громадян регіону протягом останніх років постійно зростають, однак низькими темпами порівняно з іншими областями України. Так, у 2004 р. грошові доходи в розрахунку на одну особу склали 3428,3 грн. (в Україні - 4353,8 грн.), що відтіснило її на 22 місце. Таким чином, Закарпаття в системі загальнонаціонального і регіонального рівнів відноситься до регіонів з нереалізованими можливостями, гострими економічними і соціальними проблемами, низькими темпами розвитку.

Якщо розглядати рівень економічного розвитку Закарпатської області у європейському вимірі, то показники будуть надто низькими. Так, у середньому виробництво ВВП на душу населення у країнах ЄС становить понад 10 тис. дол. США на рік, а в Закарпатській області у 2004 р. - лише понад 600 дол. США, тобто близько 6% від середньоєвропейського показника.

Свідченням деякого вирівнювання економічного розвитку області з країнами ЄС протягом останнього періоду стало зростання індексів виробництва промислової та сільськогосподарської продукції. Так, індекси виробництва промислової продукції в регіоні, починаючи з 1999 р., мали постійну тенденцію до зростання. Причому у 2004 р. порівняно з 2003 р. підвищення становило 119%. У країнах ЄС найбільший індекс виробництва промислової продукції спостерігався в Ірландії - 110,3%, а в решті країн не перевищував 2,7 %. Щодо індексів валової продукції сільського господарства, то в Закарпатській області в окремі роки вони перевищували аналогічні показники усіх країн Європейського Союзу.

Очевидно, що визначення перспектив розвитку Закарпатської області вимагає особливої уваги до позитивних тенденцій, які сформувалися у 2005 році:

У економічній сфері

➤ У загальнодержавному рейтингу область перемістилась із 21 місця за січень-червень на 11 місце за підсумками 2005 року.

➤ Для області характерні вищі, ніж по Україні темпи промислового та сільськогосподарського виробництва. Обсяг виробництва промислової продукції зріс на 7,7% (в Україні – 3,1%), обсяг продукції сільського господарства – на 1,5% (в Україні – на рівні попереднього року).

➤ В області отримано доходів місцевих бюджетів (без трансфертів) на 47,9% більше, ніж у минулому році (в Україні – на 33,2%), абсолютний приріст доходів місцевих бюджетів на одну особу склав 118,8 грн.

➤ Фінансовий результат діяльності суб'єктів господарювання у 2005 році в 1,6 рази більший порівняно з 2004 роком. В області найменша кількість збиткових підприємств.

➤ На розвиток виробництва та зміцнення фінансового стану підприємств агропромислового комплексу за всіма програмами надійшло 16,1 млн. грн., отримано 60,7 млн. грн. пільгових кредитів. Молодіжним новоствореним фермерським господарствам надана фінансова підтримка на безповоротній основі в сумі 941,0 тис. грн.

У сфері праці

➤ Реальна заробітна плата зростала вищими темпами за середньоукраїнські (відповідно на 23,5% та 20,3%) і склала 665,3 грн., у грудні – майже 900,0 грн.

➤ Заборгованість з виплати заробітної плати зменшилась протягом минулого року на 0,8% і є найменшою в Україні.

➤ Створено понад 37 тисяч робочих місць, що дозволило збільшити рівень працевлаштування населення до 37,8% проти 33,1% у попередньому році.

➤ Вперше за роки незалежності рівень безробіття в області був нижчим від середньоукраїнського показника і склав 6,8% (по методології МОП), що є найнижчим показником серед західних областей України (в Україні – 7,0%).

У проектно-інноваційній сфері

➤ Інноваційною діяльністю займалось 11,2% підприємств (в Україні – 11,0%).

➤ В рамках програм добросусідства Європейського Союзу область взяла участь у конкурсі на фінансування спільних міжнародних проектів, на який подала 16 проектів в рамках програми сусідства “Україна-Угорщина-Словаччина” та 3 проекти – в рамках програми сусідства “Україна-Польща-Білорусь”.

Серед найуспішніших проектів за 2005 рік важливо відмітити наступні три:

➤ Український фонд соціальних інвестицій – фінансування мікропроектів у малих населених пунктах області з покращення якості соціальних і комунальних послуг у рамках двох пілотних районів – Іршавського та Хустського на суму 15643,5 тис. грн.

➤ Українсько-канадський проект “Регіональне врядування та розвиток” – Закарпатська область виграла конкурс і стала однією з двох пілотних областей України, де буде реалізовуватись даний проект, розрахований на 5 років.

➤ Будівництво II черги заводу ЗАТ “Єврокар”, який забезпечить повний цикл виробництва автомобілів “Шкода” та “Фольксваген” на Україні. Вартість II черги проекту складає 75,0 млн. євро.

У соціальній сфері

➤ Високі темпи зростання інвестицій у житлове будівництво – приріст 22,3% (в Україні – приріст на 13,4%) та обсягів введення в експлуатацію житла – 23,8% (в Україні – 3,3%), що у розрахунку на 10 тис. населення складає 1865,1 кв. м.

➤ Упродовж 2005 року у зв’язку із збільшенням прожиткового мінімуму та рівня забезпечення прожиткового мінімуму 4 рази збільшувались розміри соціальних допомог.

➤ Розмір одноразової виплати при народженні дитини збільшився з 764,0 грн. до 8497,6 грн. або в 11 разів.

➤ Розмір допомоги інваліду з дитинства I групи збільшився у 3,5 рази, II та III групи в 3,2 рази, дітям - інвалідам у 3,8 рази.

➤ Середній розмір допомоги малозабезпечених сімей збільшився в 1,6 раза і склав 337,6 грн.

➤ Отримали спецавтомобілі 113 інвалідів, для 2929 ветеранів та інвалідів придбано санаторно-курортні путівки.

➤ Середній розмір пенсій зріс в 1,3 рази і склав 376,01 грн.

➤ Створено 8 дитячих будинків сімейного типу та 3 прийомні сім’ї. Загалом діє 18 будинків сімейного типу та 5 прийомних сімей, в яких виховується 106 дітей.

➤ Молодим сім’ям надано 22 кредити за державні кошти та 370 кредитів за рахунок фінансово-кредитних установ.

➤ Загальний обсяг депозитів збільшився на 386,0 млн. грн., або на 67,6% (в Україні на 60,0 відсотка) до 957,0 млн. грн., в тому числі в національній валюті – на 70,3% (в Україні – на 63,3%), в іноземній валюті – на 63,9% (в Україні – на 50,8%).

➤ Депозити фізичних осіб збільшувались значно вищими темпами (на 78,4% до 676,0 млн. грн.), ніж юридичних (на 46,3% до 281,0 млн. грн.) – майже у 2,5 рази більше.

➤ Загальна кількість стаціонарних і напівстаціонарних об’єктів торгівлі у розрахунку на 10,0 тис. осіб зросла на 51,0% і склала 81 одиницю. В цілому торгова мережа представлена 22,7 тис. об’єктів.

➤ Продаж споживчих товарів у розрахунку на особу зріс майже в 1,4 рази і склав 3410,8 грн. та є вищим, ніж в Україні (3331,2 грн.).

➤ Витрати на споживання основних продуктів харчування на одну особу зросли в 1,4 рази.

➤ В розрахунку на одну особу (в середньому за місяць) обсяг роздрібного товарообороту в області склав 170,9 гривень (по країні – 162 гривні).

➤ Видатки на одного жителя на освіту у минулому році збільшились на 54,6%, охорону здоров’я – на 41,7%. При формуванні бюджетів на 2006 р. ця тенденція збережена.

➤ Введено в експлуатацію другу чергу та розпочато будівництво третьої черги швейної фабрики по пошиттю чохлів для автомобільних сидінь ТОВ "Троклін-Карпати" у м.Ужгороді, розпочали діяльність ТОВ "ВЕТ Аутомотив Україна" з виробництва деталей до автомобілів у м.Виноградів, взуттєва фабрика спільного українсько-італійського ТОВ "Апаран" в Ужгородському районі, ТОВ "Мікаланд" з виробництва плодоовочевої консервної продукції у Виноградівському районі.

➤ Суб'єктами малого підприємництва створено більше 30 невеликих виробництв по переробці сільськогосподарської та лісової продукції.

➤ У сільській місцевості збудовано 4 загальноосвітні школи на 822 учнівських місця, амбулаторію та фельдшерсько-акушерський пункт сімейного типу. Газифіковано 22 села.

Таким чином, можна зробити висновок про те, що тенденції, які простежуються в соціально-економічній сфері Закарпатської області в останні роки, свідчать про можливість її поступового наближення до національних і загальноєвропейських стандартів розвитку. Проте, для суттєвого прискорення необхідне оптимальне поєднання державного регулювання на рівні регіону з широким залученням органів місцевого самоврядування та механізму ринкового саморегулювання, що забезпечить необхідний динамізм економічного та соціального зростання регіону. За рахунок створення системи збалансованого управління розвитком регіону, раціонального використання ресурсного потенціалу стимулюватиметься охорона довкілля та відновлення його природних властивостей.

Природно-ресурсний потенціал

Стратегічними потенційними перевагами й можливостями області виступають її географічне положення, природно-ресурсна база, людський потенціал та виробничий капітал. Природні фактори формують помірно континентальний клімат, що забезпечує сприятливі агроекологічні умови для розвитку сільського і лісового господарства та рекреаційної діяльності національного і міжнародного значення.

Закарпаття багате на природні та мінерально-сировинні ресурси. Найбільше багатство регіону - ліси. Ними вкрито більше половини його території. *За запасами деревини, які оцінюються майже у 200 млн.м³, область займає перше місце в Україні.* Щорічна заготівля деревини становить більше 1 млн. куб. м., що в основному дає можливість забезпечити внутрішні потреби, в тому числі потреби лісопереробної, лісохімічної і меблевої промисловості в сировині.

По водозабезпеченості Закарпатська область займає перше місце в державі. Гідроенергетичний потенціал річок області становить четверту частину цього потенціалу України. Область є надзвичайно багатогою на водні ресурси, на її території беруть початок 9429 рік, річок і потічків, знаходиться 137 природних і штучних водойм. Загальна площа водного басейну області становить 15 тис. га. Проте проблема питного водопостачання існує майже в кожному місті та селищі.

За даними обласного управління земельних ресурсів на початок 2006р. земельний фонд Закарпатської області складав 1275,3 тис. га, в т.ч. сільськогосподарські угіддя – 472,3 тис. га. Значну частину території краю займають гори, тому характерною особливістю земель області є невисокий відсоток площ, придатних для виробництва сільськогосподарської продукції. Так сільськогосподарська освоєність території області складає 37,0%, а з усіх сільськогосподарських угідь розораними є 44,1%. Отже, рілля становить понад 200 тис. га ріллі. Ґрунти регіону оцінюються як середньо-родючі з неглибоким гумусовим горизонтом та високою кислотністю. *Сільськогосподарський ландшафт становить лише третину території. У розрахунку на одну особу припадає по 0,36 га сільськогосподарських угідь, у тому числі 0,16 га ріллі, що відповідно у 2,4 та 4,3 рази менше, ніж в середньому по країні.*

Мінерально-сировинна база налічує 217 розвіданих родовищ більш як 30 видів корисних копалин, серед яких низка нетрадиційних для України - поліметали, алуніт, перліт, ліпарит, цеоліти. Гірничодобувна промисловість регіону спеціалізується по видобутку кам'яної солі, перліту, бентонітових глинах, облицювального каменю. *Закарпаття - один з найбагатших регіонів світу щодо покладів цеоліту – безбарвного чи білого мінералу класу силікатів, що використовується для очищення води чи як барвник, та єдиний в державі постачальник перлітової сировини - склоподібної вулканічної породи, що використовується як будівельний ізоляційний матеріал.* Усі поклади перліту в Україні зосереджені на трьох родовищах, що розташовані на території Закарпатської області. Розробляється родовище Шиной-Варна, представлене власне перлітом, перлітовою брекчією і туфами пемзовидними, а також Фоготське родовище. При невеликих обсягах видобутку (26 тис. м³ у 2002 році) забезпеченість запасами складає більше як 100 років.

До розробки залучена лише одна третина балансових запасів, що свідчить про значні наявні резерви розвитку виробництва цієї цінної мінеральної сировини.

Із 23 відомих в області родовищ облицовального каменю експлуатується лише 7, видобувається в основному білий мармур. Загальні запаси облицовального каменю, враховані державним балансом, складають понад 9% загальнодержавних запасів, а його видобуток становить лише 0,5%. Значними є запаси різноманітного будівельного каменю, що представлені андезитами, андезито-дацитами, ліпаритами, базальтами і пісковиками.

Буровугільні поклади в області приурочені до Чоп-Мукачівської та Солотвинської западин. Вугілля високозольне, на балансі перебуває 4 родовища. Одне з них розробляється шахтою Ульницька, де видобувається 2 тис. т вугілля на рік при забезпеченості запасами понад 100 років.

Відомі на Закарпатті родовища природного газу Солотвинське і Русько-Комарівське відносяться до розряду дрібних. Готується до розробки Королівське газове родовище. Добувається 9 млн. м³ газу на рік. У районі Солотвино виявлено прояви нафти.

Високоякісна кам'яна сіль, яку в основному споживають харчова, хімічна промисловість і сільське господарство, добувається в Солотвино. Це родовище експлуатують дві шахти, проектна потужність яких використовується лише на 14%, а їх сумарний видобуток складає близько 6% загальнодержавного видобутку кам'яної солі.

У Закарпатті розвідано 290 млн. т запасів Біганського і 51 млн. т запасів Берегівського родовищ алунітів. Одним цілим з Берегівським родовищем за геологічною будовою і просторово є Мужівське золото-поліметалічне родовище, що експлуатується як золоторудне.

У Закарпатті є одне родовище первинного каоліну - Берегівське. Його запаси складають 4,3 млн. т (1,3% державних). Обсяг видобутку первинного каоліну невеликий - до 1% загальнодержавного.

Економічний потенціал

На початок 2006 р. в області спостерігається стабільна соціально-економічна ситуація. У 2005 р. темпами вищими, ніж в Україні в цілому, зростали обсяги промислового та сільськогосподарського виробництва, середньомісячна заробітна плата і створення нових робочих місць, надходження до бюджетів усіх рівнів. Швидкими темпами розвивалось мале підприємництво.

Надані 6 років тому області преференції щодо залучення інвестицій через закони України «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності в Закарпатській області» та "Про спеціальну економічну зону "Закарпаття" дозволили зміцнити економічний потенціал області, про що свідчать показники збільшення частки області на 1-2 відсоткових пункти в економіці України по виробництву валової доданої вартості, промислової та сільськогосподарської продукції. Закарпаття випередило всі області Західного регіону України по надходженню прямих іноземних інвестицій на одну особу і на сьогодні вони складають 210 дол. США (8-у місце в державі). Створені нові виробництва, в області працюють такі всесвітньовідомі компанії як "Фішер", "Філіпс", "Флекстронікс", "Шкода", "Фольксваген", "Ауді", "Леоні", "Хенгель", "Ядзакі", "Гроклін", "Джейбіл", інші.

Економіка області під впливом сприятливого режиму інвестування в останні п'ять років розвивалась прискореними темпами. Насамперед, це стосується промисловості, де створені нові виробництва, технічного переозброєння зазнали діючі. Промисловість, незважаючи на втрату свого потенціалу, продовжує відігравати важливу роль в економіці Закарпаття. У загальному обсязі валової доданої вартості області промисловість складає шосту частину. В ній зосереджена третина основних фондів, більше чверті середньооблікової чисельності працюючих і виробляється 15,4% валової доданої вартості.

Упродовж останніх восьми років спостерігалось зростання приросту промислового виробництва на промислових підприємствах. У 2005 році, порівняно з 2000р., обсяги виробництва збільшились у 2,7 рази, тобто середньорічний приріст виробництва складав 25,3%. Провідними галузями є виробництво деревини та виробів з деревини, харчова промисловість та перероблення сільгосппродуктів, меблеве виробництво, які працюють на власній сировині. Вагому частку займає легка промисловість та машинобудування, виробництва яких в значній мірі використовують давальницьку сировину. Легка та машинобудівна галузі працюють в основному на давальницькій сировині і частка яких у загальному обсязі виробництва становила біля 20%. Пітома вага галузей, які мають потенційні сировинні можливості для розвитку (будівельні матеріали та

електроенергетика) – незначна і становила трохи більше 5% кожна. Отже, *структура промислового виробництва є наближеною до ресурсних можливостей області.*

З 1997 року у промисловості забезпечується зростання обсягів виробництва. У 2004р., порівняно з попереднім, обсяг виробництва збільшено на 27,4% при 12,5 по країні та 23,9% в середньому за 1997-2004 роки.

В останні роки утверджується тенденція випереджаючого зростання обробної промисловості порівняно з сільським господарством. Продукція обробних галузей становить 87,7% усієї промислової продукції, причому в обробній промисловості 21,1% припадає на харчову, 15,4% - на машинобудування, ремонт і монтаж машин й устаткування, 15,1% - на виробництво деревини та виробів з неї.

Значний виробничий потенціал забезпечив зростання частки регіону в загальному обсязі валової доданої вартості України за період 1996-2003 рр. з 1,3 до 1,6%. З 1999 року в області спостерігається підвищення результативності економічної діяльності, особливо в обробній промисловості, торгівлі, сільському господарстві.

Позитивна динаміка зростання промислової продукції зумовлена нарощуванням виробництва експорторієнтованої продукції (легкових автомобілів, електричного та електронного устаткування, виробів з деревини, меблів, інших) та традиційної для області продукції – вина виноградного, мінеральних вод, безалкогольних напоїв, соків фруктових та овочевих.

Аграрна політика спрямована на вирішення завдань продовольчого забезпечення населення регіону. В галузі рослинництва основним є закріплення раціональних напрямів аграрної реформи з урахуванням територіальних відмінностей природно - економічних умов. Головними видами сільськогосподарської продукції є картопля, овочі, фрукти, виноград. Вина Закарпаття увійшли до каталогів кращих вин держави, неодноразово отримували золоті медалі на міжнародних виставках-ярмарках.

Сільське господарство займає провідне місце в економіці області, в ньому створюється понад 30 відсотків валової доданої вартості, зосереджено 13 відсотків основних фондів. На сільськогосподарських підприємствах зайнято 8,7% працюючих, в особистих підсобних господарствах – третина економічно активного населення. В аграрному секторі здійснено перерозподіл власності на землю і майно на користь селянських особистих господарств, де виробляється 95% валової продукції сільського господарства. Одночасно, висока інтенсивність землекористування дає можливість виробляти лише близько 2% валової продукції сільського господарства України.

Серед галузей тваринництва провідними є м'ясне скотарство, свинарство, вівчарство, птахівництво та бджільництво.

У валовій продукції сільського господарства питома вага виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами склала за останній рік 6,9%, особистими селянськими господарствами - 93,1 при 53 та 94,7% у попередньому році.

За 2004 рік господарствами усіх категорій вироблено 72,9 тис. т. м'яса в живій вазі, 438,5 тис.т молока, 294,5 млн. штук яєць та 1 тис. тонн вовни.

В Закарпатській області у 2005 р. господарську діяльність здійснювали 107 сільськогосподарських підприємств всіх форм власності, з яких 74 господарські товариства, 15 - приватні підприємства (включаючи великі фермерські господарства), 4 - сільськогосподарські кооперативи, 12 - державні та 2 - інші недержавні підприємства. *Сільськогосподарські підприємства у цілому по області стали прибутковими на відміну від попередніх років.* Рентабельність від операційної діяльності становила 9,7%.

Відбулися зміни форм власності на землю. Введено плату за користування землею, створено умови для розвитку ринку землі. Здійснено паювання земель, переданих у колективну власність. Більше половини громадян отримали право власності на землю.

Спостерігається значне збільшення рентабельності виробництва сільськогосподарської продукції. На рослинництво припадає у 2,2 раза більша сума виручки, ніж на продукцію тваринництва або дві третини загальної суми, що на 3,8 в.п. менше ніж у 2004 році.

Головними видами сільськогосподарської продукції є картопля, овочі, фрукти, ягоди, виноград, в яких регіон є самодостатнім.

Зернове господарство є ефективною галуззю, однак через природно-кліматичні умови, область не може забезпечувати себе продовольчим зерном. З технічних культур привабливою культурою є тютюн, сировина з якого має постійний попит. Природно-кліматичні умови дозволяють вирощувати ранні і надранні овочі.

Закарпаття є одним з регіонів, що володіє унікальними умовами для розвитку

садівництва та виноградарства, можливостями виробництва високоякісної продукції виноробства. Вина Закарпаття увійшли в каталоги кращих вин держави, неодноразово отримували золоті медалі на міжнародних виставках-ярмарках.

Важливою частиною агропромислового комплексу області є харчова промисловість, пріоритетними видами якої є виноробство, виробництво безалкогольних напоїв та розлив мінеральної води, хлібопекарна та консервна промисловість, видобуток кухонної солі.

Тваринництво області залишається збитковим 10,7% проти 23,0% у 2004р. У галузі тваринництва провідним є молочне та м'ясне скотарство, свинарство, вівчарство, птахівництво та бджільництво.

Впродовж минулих років поліпшився фінансовий стан сільськогосподарських підприємств області. В першу чергу це досягнуто завдяки значному підвищенню ефективності діяльності товаровиробників, що дозволило зменшити затратність галузі. З другого боку, позитивним змінам сприяло поліпшення ринкової кон'юнктури на окремі сільськогосподарські продукти, внаслідок чого збільшилися надходження коштів від реалізації, а також більше уваги приділялося з боку держави щодо підтримки сільського господарства.

Конкурентне середовище сприяло розвитку таких сфер діяльності, як торгівля, готельно-ресторанне господарство, автомобільний транспорт, інші Однак, **політика залучення інвестицій у промисловість, яка була спрямована на максимальне залучення трудових і сировинних ресурсів, призвела до диспропорцій у цих сферах.** Домінує давальницька сировина та складальні виробництва, повільний рух здійснюється до глибокої переробки деревини, практично відсутнє меблеве виробництво, у занепаді підприємства по виробництву будівельних матеріалів, недостатнього розвитку набула харчова промисловість та перероблення сільськогосподарських продуктів, низький рівень інноваційної діяльності у всіх галузях промисловості.

Транспортний комплекс області є складовою частиною транзитного потенціалу України. Територією області проходять дві автодороги державного значення, а також залізнична колія, що з'єднує країни СНД з країнами Західної Європи.

Зростають обсяги транспортних перевезень, в яких все помітнішу роль відіграють підприємці-фізичні особи. У загальних обсягах вантажних перевезень автотранспортом у 2004 році їх доля склала 27,1, пасажирських - 46,6%.

В області формується **будівельний комплекс** за рахунок розвитку будівельно-монтажних, ремонтно-будівельних підприємств і підприємств промисловості будівельних матеріалів.

Поліпшилось **забезпечення комунікаційних потреб населення** - зросла якість телефонного зв'язку, набули розвитку пейджинговий і мобільний зв'язок, діє розгалужена мережа Інтернет - провайдерів та Інтернет - клубів. Ринок послуг зв'язку в області забезпечується в основному підрозділами ВАТ "Укртелеком" та ЗАТ "УТЕЛ".

Ринок споживчих товарів достатньо насичений різноманітними товарами, створено велику мережу сучасних магазинів, Поліпшилася якість обслуговування.

Підприємства області співпрацюють з партнерами близько ста країн світу.

Область має широкую географію зв'язків в галузі інвестиційного співробітництва. За період інвестиційної діяльності в економіку області вкладено 244,3 млн. дол. США іноземних інвестицій, з яких 81,4% спрямовано у промисловість.

Середньомісячна заробітна плата в економіці області (без суб'єктів малого підприємництва) за 2004 рік зросла на 26,6% і склала 479,42 грн., зведено до мінімуму заборгованість з її виплати.

За період ринкових реформ в області відбулися значні зміни організаційно-правових та форм власності суб'єктів господарювання, структури економіки за видами діяльності. Сьогодні в області функціонує 41 установа банків та їх філій, понад вісім десятків страхових організацій та їх філій, 15 бірж та їх філій, понад три десятки кредитних спілок та їх організацій, 280 суб'єктів у сфері надання послуг по операціях з нерухомістю. В області створено умови для розвитку малого підприємництва, діяльності яких сприяють 12 агентств регіонального розвитку, 8 бізнес-центрів, 2 бізнес-інкубатори, 6 фондів підтримки підприємництва.

Науково-технічний потенціал

Необхідність запровадження інноваційної моделі економічного зростання в Україні та її регіонах, що відповідає світовим тенденціям розвитку, вимагає ґрунтового аналізу усіх чинників інноваційного процесу, серед яких основним є наукова діяльність.

Наукову діяльність, окрім вузів, забезпечують у регіоні Інститут електронної фізики НАНУ, Закарпатський Інститут агропромислового виробництва УААН, Науково-практичне об'єднання "Реабілітація", Закарпатська філія Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАНУ, Закарпатська філія Інституту стратегічних досліджень та інші (всього 16 наукових установ). В

області наявний значний науково-технічний потенціал. Понад 113 докторів, 75 професорів і 550 кандидатів наук, 2 члени - кореспонденти НАНУ і 12 членів галузевих АН України ведуть наукові роботи в багатьох галузях фізики, хімії, матеріалознавства, електроніки, біології, медицини, екології, економіки, права, історії, агропромислового виробництва та з інших наукових напрямків.

Кількість промислових підприємств, які займалися інноваційною діяльністю області у 2005 році зменшилась у порівнянні із 2004 р. на 4 одиниці (або на 11%) і становила 33 одиниці. У 2004 р. інноваційною діяльністю займалися 37 підприємств, що становило 13,7 % від загальної кількості підприємств регіону. Питома частка інноваційно-активних промислових підприємств у 2004р. знаходилася фактично на рівні загальноукраїнського показника питомої частки підприємств, що займалися інноваційною діяльністю (13,7%), що є позитивним моментом у розвитку інноваційної діяльності в Закарпатті, оскільки до 2002 р. спостерігалось суттєве відставання від загальноукраїнського показника рівня виробничої активності і стрімке скорочення кількості промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю – із 1995 до 2002р. зменшилась на 40% (майже вдвічі).

Стан навколишнього природного середовища

За станом навколишнього середовища Закарпатська область відноситься до одних з найнебезпечніших але екологічно вразливих регіонів країни.

В атмосферне повітря області за 2005 рік було викинуто 50,6 тис.т. шкідливих речовин, з яких 23,0% – викиди від стаціонарних джерел забруднення, а решта 77,0% – від автотранспорту.

Від стаціонарних джерел забруднення, розміщених на 308 підприємствах регіону, у повітря викинуто 11,4 тис. т. шкідливих речовин, що на 18,8% більше ніж у 2004 році та на 13,6% менше ніж у 1995 році.

Серйозним забруднювачем навколишнього середовища є магістральні газопроводи УМГ " Прикарпаттрансгаз", які обслуговуються Закарпатським та Хустським лінійним виробничим управлінням магістральних газопроводів.

У середньому одним підприємством у минулому році викинуто в атмосферу 36,9 т шкідливих речовин. Щільність викидів на один квадратний кілометр території порівняно з 2004 р. збільшено на 18,5%. Значне перевищення показника середніх викидів у розрахунку на квадратний кілометр території порівняно має місце у мм.Мукачево – 79,6т, Ужгород – 18,1т, що обумовлено концентрацією промислових підприємств на зазначених територіях.

Найбільше забруднення атмосфери відбувається через автотранспортні засоби. Впродовж минулого року в повітря від автомобілів потрапило 39,3 тис.т. шкідливих речовин, що на 72,4% більше ніж в 2004р. Результатом є збільшення кількості транспортних засобів, зареєстрованих на території області.

Серед викинутих небезпечних речовин оксид вуглецю становив 31,1 тис.т, вуглеводню – 4,9 тис.т, оксиду азоту – 2,8 тис. т, сірчистого ангідриду та сажі – по 0,2 тис.т. Найбільшу питому вагу по області в забрудненні атмосферного повітря автотранспортом займають мм. Ужгород – 23,7%, Мукачеве – 15,8%, Виноградівський – 7,5% та Тячівський райони – 6,2%.

Збереження, раціональне використання і відтворення генофонду рослинного і тваринного світу області має надзвичайно важливе значення та здійснюється через створення заповідних територій.

Станом на 1 січня 2006 року в області функціонувало 3 заповідні зони: Карпатський біосферний заповідник, у якому налічується 27 видів рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України, 122 види рослин та 38 видів тварин занесених до Червоної книги України, Національний природний парк "Синевир" (5 видів рослин занесених до Зеленої книги України, 8 видів рослин та 9 видів тварин занесених до Червоної книги України), Національний природний парк Ужанський (7 видів рослин занесених до Зеленої книги України, 32 види рослин та 10 видів тварин занесених до Червоної книги України).

Витрати на утримання заповідників та національних природних парків області у минулому році склали 7664,1 тис. грн., що у 1,3 рази більше ніж у 2004 році. Із загального обсягу витрат – 83,8% становлять кошти Державного бюджету, 16,2% – становить фінансування інших джерел.

На капітальний ремонт основних виробничих фондів природоохоронного призначення та на поточні заходи, спрямовані на охорону та раціональне використання природних ресурсів, які здійснювались підприємствами, організаціями, установами з усіх джерел фінансування витрачено відповідно 1,1 млн.грн, що на 63,3% менше та 20,6 млн.грн, що на 27,1% більше порівняно з 2004 роком.

Трудовий потенціал

Трудовий потенціал Закарпатської області (запаси праці на її території) формується кількістю, структурою, освітнім рівнем, культурними традиціями тощо населення. Населення Закарпатської області на 1 січня 2006р. складало 1245,5 тис. осіб, з них 461,8 тис. – у міських поселеннях, 783,7 тис. – у сільській місцевості. Впродовж 2005 року кількість населення зменшилася на три тисячі осіб, у тому числі у сільській місцевості – на 2,3 тис. осіб. Природне зменшення склало 706 осіб.

За період 1995-2000 рр. кількість населення області незначно скоротилася (на 0,3%), а з 2000 до 2003 р. на 2.1%. На початок 2005 р. чисельність населення Закарпатської області становила 1245,7 тис. осіб або 2,6% населення України.

Незважаючи на скорочення населення Закарпатської області в останні роки, в регіоні спостерігалися кращі демопоказники, ніж в середньому по Україні.

Хоча режим смертності населення області зазнав істотних змін, **Закарпатську область відносять до групи областей з найсприятливішими показниками, в яку входять також Івано-Франківська, Львівська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області та м. Київ. При цьому, показники у сільській місцевості були і є сприятливішими, ніж у міській.**

Смертність населення від нещасних випадків, вбивств, самогубств та інших зовнішніх дій у побуті - 91,1 випадків на 100 тис. осіб за 2004 рік - була значно нижчою в Закарпатті, ніж в середньому по Україні (146,9 випадків на 100 тис. осіб).

Аналогічне можна сказати і про рівень смертності від окремих нещасних випадків у побуті.

Зміни в режимі відтворення населення зумовили стрімке зростання кількості пенсіонерів, кількість яких досягла понад 290 тис. на початок 2005 р. При цьому, кількість пенсіонерів у розрахунку на 1000 мешканців у Закарпатській області (233) залишилася значно нижчою, ніж по Україні загалом (299). Життєдіяльність пенсіонерів Закарпаття, як і пенсіонерів інших регіонів України супроводжується низкою проблем, серед яких чи не найважливішими є низькі пенсії, відсутність належним чином організованого дозвілля та обслуговування тощо.

В територіальному плані в Закарпатській області мають місце суттєві відмінності у формуванні демографічної ситуації. За заселеністю вирізняються місто Ужгород і Ужгородський район (117,0 і 66,2 тис. осіб) та місто Мукачеве і Мукачівський район (82,5 і 100,3 тис. осіб). Сказане стосується як наявного, так і постійного населення.

У природному русі населення в 2004 році спостерігалися суттєві відмінності по містах та районах. Найкраща ситуація мала місце в місті Ужгороді та в таких районах як Тячівський, Рахівський, Виноградівський.

Ретроспективний аналіз тенденцій міграційного руху населення Закарпатської області свідчить про підвищення його інтенсивності. Загальний коефіцієнт зареєстрованого міграційного обороту зріс з 15,0‰ у 1995 р. до 16,9‰ у 2000 р. (для порівняння: в Україні цей показник скоротився з 36,9 до 32,9‰). **Обмеженість сфери прикладання праці, наявність значних резервів трудових ресурсів зумовили зростання кількості трудових мігрантів, що виїжджають з області.** У 2000 р. кількість сезонних трудових мігрантів у Закарпатській області була однією з найвищих серед регіонів України. У 2004 р. переважав виїзд населення у країни далекого зарубіжжя. Значною за обсягом була і міжрегіональна міграція.

Стійкою тенденцією щодо міграційних процесів є зростання кількості населення, яке працевлаштовується в інших країнах, минаючи офіційні канали міждержавного регулювання робочою силою. За даними офіційної статистики у 2000 р. загальний коефіцієнт міждержавних міграцій становив 1,6‰, проте в дійсності цей показник набагато вищий, коефіцієнт внутрішньорегіональних міграцій досягав 9,4‰. У 2004 р., за оціночними даними, **виїзд населення з Закарпатської області був вищим, ніж в попередні роки.** Найбільше від'ємне сальдо міграції, згідно з офіційними даними, було характерне для Тячівського, Іршавського та Хустського районів.

В Закарпатській області надзвичайно розвинена сезонна міграція: працездатне населення виїжджає на сезонні заробітки переважно в Росію і країни близького зарубіжжя. В результаті такі показники, як частота прибуття, вибуття, міграційного приросту з внутрішньої та зовнішньої міграції Закарпатській області є значно нижчими, ніж по Україні в цілому.

Чисельність працюючих неповний робочий день (тиждень) зменшилась з 18,7 тис. осіб (9,2%) зайнятих в економіці області у 2004 р. до 17,1 тис. (8,3%) – у 2005 році. На таких умовах найбільша чисельність найманих працівників була зайнята на підприємствах транспорту – 8,7 тис. осіб (44,7% зайнятих), з них 6,8 тис. (більше 70%) – на підприємствах по наданню допоміжних транспортних послуг. Порівняно з попереднім роком чисельність працюючих на таких умовах у промисловості зменшилася на 974 особи, а в оптовій торгівлі,

в установах, що здійснюють операції з нерухомістю втрати робочого часу через неповний робочий день, тиждень ліквідовано повністю.

Чисельність працівників, які знаходилися у відпустках з ініціативи адміністрації, у 2005 р. порівняно з 2004 р. збільшилась на 103 особи і становила 6,1 тис. осіб або 3,0% зайнятих в економіці області. Дві третини працівників, що перебували в адміністративних відпустках, зайняті на промислових підприємствах, кожний шостий – працівник транспорту, десятий – будівельної організації.

За останній рік в області спостерігався *процес перерозподілу чисельності зайнятих на користь видів діяльності з більшою заробітною платою і незначною або зовсім відсутньою заборгованістю з її виплати*. Значне скорочення чисельності відбулося на підприємствах готельно-ресторанного (16,2%) та сільського господарства (16,1%). Водночас на 28,2% збільшилась чисельність зайнятих у фінансовій діяльності.

Характерною особливістю населення області є багатонаціональність. За даними Всеукраїнського перепису населення 2001 року на території області проживають представники понад 100 національностей і народностей. Переважну більшість (80,5%) становлять українці, вагому частку займають угорці, румуни, росіяни, словаки, цигани. Закарпаття є не лише багатоетнічним, але й полі конфесійним регіоном. На сьогодні в області діють 1 326 релігійних організацій 30 конфесій, течій і напрямків, серед яких найчисленнішими є: УПЦ МП (понад 520), УГКЦ (понад 300), Закарпатська реформатська церква (понад 105), Римо-католицька церква (81) та інші.

Рекреаційно-туристичний потенціал

Закарпаття за своїми фізико-географічними, кліматичними, природно-ресурсними та соціально-економічними умовами відноситься до територій, найбільш сприятливих для розвитку рекреації. Визначальними чинниками при цьому виступають – наявність гірської системи Східні (Українські) Карпати, особливо комфортні кліматичні умови Закарпатської низовини та унікальні й різноманітні бальнеологічні ресурси. В регіоні розвинуті майже всі види рекреаційної діяльності: від санаторно-курортного лікування до відпочинку і різних видів туризму, що здійснюються практично протягом цілого року і в літній, і в зимовий періоди.

Туристично-рекреаційна діяльність є одним із пріоритетних напрямів розвитку економіки області. На сьогодні мережа туристично-рекреаційних закладів області нараховує понад 170 об'єктів, які готові до одночасного прийому біля 13 тисяч відпочиваючих. В області сформована база для подальшого розвитку сільського (зеленого) туризму. *За останнє десятиріччя кількість санаторно-курортних та оздоровчих закладів Закарпатської області збільшилась майже на третину* (30,8 %) виключно за рахунок відпочинкових закладів – баз відпочинку, кількість яких зросла з 20 у 1995 р. до 43 у 2004 р. При цьому відбулось значне скорочення кількості санаторіїв-профілакторіїв – з 14 у 1995р. до 9 у 2004 р. (на 35,7 %), а також ліквідація курортної поліклініки, двох пансіонатів відпочинку та одного будинку відпочинку.

Діяльність готельної галузі у 2005 році була прибутковою – в середньому за рік один готельний номер приніс 11,3 тис.грн. прибутку, або – 31,10 грн. за день, що більше, ніж у 2004р. на 15,2%. Зальна сума доходів готелів та інших місць для короткотермінового проживання склала 25,5 млн.грн. Трохи більше половини (56,1%) припадало на доходи від основної діяльності – плати за проживання, 35,7% склали доходи від надання додаткових послуг (автостоянки, сауни, ресторану, кафе, бару, аптечного кіоску), 8,2% припало на доходи від іншої діяльності.

У 2005 р. порівняно з 2004р. доходи від обслуговування іноземних громадян зросли на 8,8% до 6,2 млн. грн.

Протягом 2005 року розпочали роботу 32 об'єкти (фізичні та юридичні особи) туристично-рекреаційного призначення: по одному в м.Ужгород, Виноградівському, Хустському районах, 2 – у Велико-бerezнянському районі, 3 – у Воловецькому, по 4 – у Свалявському та Тячівському, 16 – у Рахівському. Враховуючи, що в період пікових навантажень (влітку, взимку в період новорічно-різдвяних свят) не вистачає ліжок-місць для розміщення всіх бажаючих відпочити у Закарпатті, дуже своєчасним є введення в експлуатацію нових об'єктів. Зокрема деякі з них: міні-готель “Верховинський двір” (с.Кострино, Великобerezнянський район), торгово-готельний комплекс “Гранд” (сmt.Воловець), 10 міні-готелів на полонині Драгобрат (Рахівський район), 2 мисливсько-рекреаційні (с.В.Бичків, Рахівський район), база відпочинку “Ельдорадо” (с.Солочин, Свалявський район), пансіонат “Славутич – Закарпаття” (с.Поляна, Свалявський район), міні-готель “Діана” (сmt.Буштино, Тячівський район).

Продовжується будівництво та реконструкція ще 43 об'єктів туристично-рекреаційного призначення. Це такі об'єкти, як готель “Виноградів” (Виноградівський район), кемпінг в урочищі

“Майдан” (Воловецький район), санаторій-профілакторій “Менчул” (Міжгірський район), ТОК “Синевирське озеро” (Міжгірський район), готельно-ресторанний комплекс “Європа” (Рахівський район), у санаторії “Поляна” реконструкція спального корпусу на 258 місць (Свалявський район), зона відпочинку “Едем” (Тячівський район), готельний комплекс з конференц-залом та СПА-центром на території бази відпочинку “Карпатія” (Хустський район).

У 2005 році введено в дію пансіонат “Сонячна долина” на 119 місць та кемпінг (у власності фізичних осіб) на 13 місць у Свалявському районі, готель на 12 місць у Виноградівському районі. Фактична вартість основних фондів склала 38,4 млн.грн.

Серед новозбудованих – заклади високого рівня, які за короткий проміжок часу завоювали прихильність відвідувачів: бази відпочинку “Воеводино” (Перечинський район), “Ельдорадо”, готель “Фортуна” (Свалявський район), готель-ранчо “Золота гора”, готель “Камелот” (Ужгородський район), готель “Гостинний дім”, чотиризіркові “Олд континент” та “Едуард” (м.Ужгород). В більшості готелів, що знаходяться у власності фізичних осіб спектр додаткових послуг урізноманітнюється, це: руські лазні, конференц-зали, інтернет-клуби, салони краси, масажні кабінети, тренажерні зали, тенісні корти, більярд, фітнес-центри, кальян-клуби, винний фонтан, солярії, джакузі, казино, прокатні пункти лижного спорядження, власні підйомники, прокатні пункти гірських велосипедів, прогулянки на конях, ловля риби у власних ставках та фовельниках тощо.

Рівень природно-технічної безпеки

В Закарпатській області особливої уваги потребує питання природно-технічної безпеки. Ігнорування ризику надзвичайних ситуацій техногенно-природного характеру призводить до неготовності протистояти їх негативним наслідкам, а врешті-решт — до загибелі людей та значних матеріальних збитків, втрат і витрат. Так, під час катастрофічної повені у Закарпатській області, яка стала серйозним випробуванням для держави наприкінці 1998 та протягом 1999 р. у зоні стихійного лиха опинилося майже 400 тис. осіб, з них було відселено 21155 осіб, 38 врятовано від неминучої загибелі. Разом з тим, під час повені 17 осіб загинуло і 1 особа пропала безвісти.

За висновками міжвідомчої комісії, повинь стався через комплексне діяння негативних природних чинників і набула катастрофічних масштабів внаслідок посилення діяння факторів антропогенного характеру, основними з яких є недотримання режиму господарювання у водоохоронних зонах та прибережних захисних смугах річок, інтенсивна лісоексплуатація в гірських районах та погіршення санітарного стану лісів (зменшення їх водотрансформаційної функції внаслідок формування лісових насаджень некорінних порід), концентрація на берегах річок значних запасів лісосировини. Велике значення також мало незадовільне виконання протиповеневих заходів, відсутність необхідної кількості акумулюючих і регулюючих водосховищ, необґрунтоване кар'єрне видобування гравійно-піщаних матеріалів з русел річок, їх долин та забудова заплавл гірських річок аж до русел.

Розміщення токсичних відходів у навколишньому середовищі є суттєвим чинником негативного впливу на земельні та інші природні ресурси області та здоров'я людей, а також одним із потенційних джерел забруднення довкілля. Тому проблема поводження з токсичними відходами, яких у сховищах організованого складування та на підприємствах на початок 2004 року накопичилось 5,3 тис.т., потребує особливої уваги. Найбільшу питому вагу займають відходи 4 класу небезпеки (80,6% від загальної кількості наявних відходів).

Протягом 2004 року на підприємствах області утворилося 6,7 тис.т. токсичних відходів та надійшло від інших підприємств 8 т., що менше від показників попереднього року на 0,62%. Із загальної кількості утворених та отриманих відходів відправлено у місця організованого складування за межі підприємств 2 тис. т, передано іншим підприємствам 7,6 тонн.

Із загальної кількості токсичних відходів, які утворились у 2004 році, 5,4 т. відносяться до І класу небезпеки, з яких 71,6% займають ртуть та її сполуки. Відходів II класу небезпеки утворилось 1,3 тис.т з них найбільше становить формальдегід–71,4%, відходів III класу –570 т., четвертого класу небезпеки –4,8 тис.т.

Для потреб виробництва було використано 200 т шкідливих речовин, що на 73,4% менше ніж у 2003 році. Обсяги знешкоджених відходів збільшено у 2,4 рази до 1,1 тис. т. На початок 2005 року у сховищах організованого складування та на територіях підприємств утворилось 6,4 тис. т.

Просторово-економічний потенціал

Вигідне географічне положення впливає на формування та використання просторово-економічного потенціалу Закарпатської області. Прикордонне розташування регіону сприяло розвитку інфраструктурно-комунікаційних магістралей, зокрема транспортних. Територією області проходять 2 автодороги державного значення, зокрема магістральна Київ-Чоп довжиною 132,9 км і регіональна Мукачєво-Рогатин довжиною 207,5 км, та міжнародний транспортний коридор №5 (Критський) — Ліссабон-Трієст-Любляна-Будапешт-Київ-Волгоград. Загальна регіональна залізнична мережа протяжністю 650 км зв'язує Ужгород і Чоп з Угорщиною, Румунією та Словаччиною і далі з

західноєвропейськими країнами. В області діє 17 контрольно-пропускних пунктів та пунктів спрощеного переходу через державний кордон, в тому числі 8 – автомобільних пунктів, 6 - для залізничного транспорту, 1- у міжнародному аеропорті “Ужгород”.

На території області в галузі залізничного транспорту працюють 27 державних підрозділів Львівської залізниці та понад 10 підприємств колективної та приватної форм власності. Протяжність залізничних магістралей становить 1132,9 км розгорнутої довжини. Залізничним транспортом області, який забезпечує внутрішні та зовнішні транспортно-економічні зв'язки, виконується 83,9% загальнообласного обсягу вантажних та 28,3% - пасажирських перевезень. У цій сфері зайнято 11 тис. працівників, зосереджено основних засобів на 943 млн. грн., що становить відповідно 5 та 10 відсотків загальнообласних показників.

Авіаперевезення в області здійснюються ЗОКП “Міжнародний аеропорт “Ужгород”, який у 2002 році передано в комунальну власність області.

Через територію Закарпаття проходять трансєвропейські експортні магістралі (газо-, нафто- і продуктопроводи) загальною протяжністю 1700 км, а також високоевольюційна лінія “Мир”.

За останні п'ять років в області відбулися якісні нові позитивні зміни у забезпеченні комунікаційних потреб населення. Нові технології дозволили поліпшити якість звичайного телефонного зв'язку, розвинути пейджинговий та мобільний зв'язок. Мобільний зв'язок можна використовувати у більшості районів. Крім того, прикордонні райони (Ужгородський, Берегівський) входять в зону дії провайдерів мобільного зв'язку Угорщини. На Закарпатті існує сім Інтернет-провайдерів, що пропонують доступ до більшості районів області.

Область відноситься до енергодефіцитних областей України, задовольняючи свої потреби в електроенергії на 6-10%, природному газі – на 1,5%. Загальна протяжність газопроводів складає 3851 км, з яких 2843 км є розподільчими, у тому числі - 364 км високого, 1061 км середнього та 1318 км низького тиску. Більшість газопроводів є підземними сталевими (3288 км). Поліетиленові підземні газопроводи, які почали прокладатись останнім часом, мають протяжність усього 125 км. Розподіл природного газу по території області здійснюється 230 газорегуляторними та 540 шафними газорегуляторними пунктами. Природним газом в області забезпечується 9 міст (90,0 відс.) 12 селищ міського типу (60,0 відс.), та 162 сільські населені пункти (28,0 відс.).

Водопровідне господарство області складається із 27 водозаборів, з яких 23 підземні і 4 відкриті. Загальна потужність водозаборів становить 151,45 тис.м³ води на добу. Одиночна протяжність водопровідної мережі складає 800,6 км, із них водоводи - 160,8 км, вулична водопровідна мережа- 444,4 км, внутріквартальна і внутріквартирна мережа- 195,4 км.

Каналізаційне господарство нараховує 16 каналізаційних очисних споруд загальною пропускною спроможністю 150,2 тис.м³ стоків на добу. Одиночна протяжність каналізаційної мережі становить 507,0 км, із яких головні колектори- 74,5 км, вулична каналізаційна мережа- 279,0 км, внутріквартальна і внутрідворова каналізаційна мережа- 153,8 км. Всі 10 міст області та районні центри забезпечені централізованим водопостачанням та водовідведенням. Із 28 селищ міського типу централізоване водопостачання мають 14 (50 %), водовідведення – 13 селищ (46%).

Ділова активність в регіоні

Підприємництво

Специфіка економіки Закарпатської області в тому, що майже у всіх сферах діяльності переважають малі та середні підприємства, які, швидко пристосувавшись до нових ринкових умов, сприяли структурній перебудові економіки, формуванню конкурентного середовища, зробило вагомий внесок у вирішенні проблем зайнятості.

Про це свідчать незаперечні факти. Протягом останніх шести років спостерігались одні з найвищих в Україні темпи промислового виробництва, що забезпечило перевищення рівня виробництва 1990 року в у 1,8 раза. Саме у період глибокої економічної кризи, коли більшість підприємств через розірвані економічні зв'язки не працювали, почали створюватись більш гнучкі в ринковій економіці малі та середні підприємства, спрямовані на використання власної мінерально-сировинної бази – це підприємства по переробці деревини, розливу мінеральної води. У харчовій промисловості найбільше підприємств було створено у хлібопеченні. Підприємства легкої промисловості, які також є невеликими в області, зуміли вижити за рахунок давальницької сировини.

Сьогодні частка малих та середніх підприємств у загальному обсязі реалізованої промислової продукції складає більше 50 відсотків.

Найбільш вагому роль малий та середній бізнес відіграє у таких сферах діяльності як готелі та ресторани, торгівля, транспорт, будівництво, сільське господарство, харчова промисловість та перероблення сільськогосподарської продукції.

Малий та середній бізнес активно включився до розв'язання соціально-економічних проблем регіону, насамперед у таку болючу проблему, як створення нових робочих місць та зайнятості

населення. Саме розвиток малого та середнього бізнесу сприяло створенню протягом останніх п'яти років близько 100,0 тис. робочих місць, в тому числі у минулому році – 37,2 тис. робочих місць, що на 35,1 відсотка більше минулого року. Це дозволило знизити рівень безробіття, який за минулий рік склав 6,8 відсотка (за методологією МОП), що є найнижчим показником серед західних областей України (по Україні – 7,0 відсотка), тобто вперше за роки незалежності рівень безробіття в області є нижчим середньоукраїнського.

Також, розвиток малого та середнього підприємництва у всіх сферах економічної діяльності сприяє зростанню середньомісячної зарплати.

У грудні 2005 року середньомісячна заробітна плата зросла більше, ніж у 1,5 раза і склала майже 900 грн. Майже наполовину скоротився розрив між середньомісячною заробітною платою області та середньою по Україні, якщо у січні він становив 21,6 відсотка, то у грудні лише 11,8 відсотка. По рівню середньомісячної заробітної плати Закарпаття випередило майже всі області Карпатського регіону.

Необхідно відмітити, що малий і середній бізнес є активним учасником у реалізації пріоритетів, зокрема розвитку туристично-рекреаційної сфери. Лише у минулому році близько 70 суб'єктів підприємництва задекларували своє бажання розвивати цю сферу, пропонуючи близько 1,0 млрд.грн. на розвиток її інфраструктури. Введено в експлуатацію 3 лікувально-оздоровчі та туристично-рекреаційні об'єкти у Воловецькому та Свалявському районах на 269 ліжок, 3 гірськолижні витяги та побудовано близько 30 невеликих об'єктів (готелів, кемпінгів, приютів тощо).

Інституційні перетворення

Реформування відносин власності, реструктуризація підприємств створили умови для розвитку малих і середніх підприємств, які більш гнучкі в умовах ринку і частка яких в загальному обсязі промислової продукції постійно зростає. Великих підприємств в області мало, хоча їх частка у виробництві промислової продукції досить значна.

З метою лібералізації підприємницької діяльності спрощено процедури започаткування підприємницької діяльності та видачі документів дозвільного характеру. Органами виконавчої влади області скасовано майже 80,0% власних регуляторних актів.

Стабільна ситуація спостерігалась у таких сферах діяльності, як транспорт, зв'язок та торгівля. Однак, зміни у законодавстві щодо відміни пільг, які надавались у рамках законів України „Про спеціальний режим інвестиційної діяльності у Закарпатській області” та „Про спеціальну економічну зону „Закарпаття”, сповільнили темпи економічного зростання та негативно вплинули на інвестиційну діяльність.

Питома вага малих підприємств у загальній кількості діючих суб'єктів господарювання зросла до 83,3%. В розрахунку на 10 тис. населення в області припадає 51 мале підприємство (по Україні - 48).

Питома вага малих підприємств у загальному обсязі виробленої продукції, виконаних робіт та наданих послуг становить 20,6% (по Україні – 7,3%), зайнято 28,1% від зайнятих в економіці області.

Державне управління і місцеве самоврядування

Як зазначалося вище, Закарпатська область - як окрема адміністративно-територіальна одиниця перебуває у складі України з 22 січня 1946 року.

За адміністративно-територіальним устроєм Закарпаття поділяється на 13 районів і 4 міста обласного підпорядкування. Адміністративне управління здійснюють 10 міських, 20 селищних та 300 сільських рад. За останні 10 років в адміністративно-територіальному устрої Закарпатської області відбулися деякі зміни. Надано статус сільських населених пунктів 8 селищам міського типу. Постановами Верховної Ради України в 1998 році м. Хуст, а в 2001 році м. Берегове віднесено до міст обласного значення. За цей же період утворено 31 сільську раду та відновлено раніше об'єднаних і ліквідованих 9 сільських поселень.

Структура ЗОДА налічує понад 7 рівнів управління, тобто є багаторівневою, що ускладнює процес координації та прийняття управлінських рішень. В основу формування підрозділів ЗОДА покладено функціональний принцип поділу повноважень. Такий принцип покладено в основу діяльності працівників підрозділів і, як правило, не зорієнтований на кінцеві результати.

В процесі діагностики проведено аналіз структури адміністрації, вхідних та вихідних інформаційних потоків ЗОДА. Встановлено існування надлишкової інформації, дублювання інформаційних потоків, недостатнє матеріальне забезпечення. В облдержадміністрації діє комп'ютерна система, яка дозволяє використовувати необхідні нормативно-правові акти для виконання службових завдань.

Окрім того, на території Закарпатської області та її районів функціонують територіальні органи міністерств та інших центральних органів виконавчої влади України, повноваження котрих визначено чинним законодавством держави.

Згідно Закону України „Про місцеве самоврядування в Україні”, місцеве самоврядування здійснюється територіальними громадами сіл, селищ, міст як безпосередньо, так і через сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, а також через районні та обласні ради, які представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст.

3. ВИБІР СТРАТЕГІЧНИХ ЦІЛЕЙ: УЗГОДЖЕНІСТЬ РЕГІОНАЛЬНИХ І НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ

Згідно з «Методичними рекомендаціями щодо формування регіональних стратегій розвитку», які затверджені наказом Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції України від 29.07.2002 №274, Стратегія повинна базуватися на баченні, що визначає шлях розвитку регіону. **Бачення майбутнього — це новий елемент довгострокового планування розвитку.** «Стратегічне бачення» окреслює різносторонній оптимістичний погляд на розвиток регіону в майбутньому і є основою тих завдань, виконання яких буде визначено стратегічним планом.

Бачення закарпаттями власного майбутнього визначене в результаті систематичної праці з громадськістю, яка була організована українськими та канадськими експертами, задіяними в рамках реалізації проекту партнерства Україна-Канада «Регіональне врядування та розвиток» під егідою Закарпатської Обласної Ради та Закарпатської Обласної Державної Адміністрації та при активній участі науковців Інституту регіональних досліджень, а саме:

Закарпаття – економічно самодостатній, екологічно чистий, рекреаційно-туристичний центральноєвропейський прикордонний регіон України із збереженими та примноженими: унікальною природою, самобутньою культурою та історико-архітектурною спадщиною; з високою освіченістю та духовністю громадян і відродженими традиціями самоврядності громад. Край, в якому забезпечуються і підтримуються сталий розвиток, рівні можливості для всіх мешканців та безпека їх життєдіяльності, міжнаціональна злагода, гармонія між містом і селом; розвиток підприємництва та дружні і взаємовигідні зв'язки із сусідніми областями і країнами.

Це бачення лягло в основу розроблення місії регіону, формулювання стратегічних цілей, операційних цілей і планів дій, що визначатимуть шлях перспективного розвитку регіону.

Місія регіону виражає вищий сенс, мету існування громади в майбутньому і включає довготермінове бачення суспільством того, яким це суспільство прагне стати. Місія може бути обґрунтована та визначена за умов чіткого уявлення про наявні майбутні ресурси регіону, його конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках, соціально-політичну та економічну ситуацію тощо. Отже, якщо у формулюванні бачення майбутнього регіону пріоритет належить громадськості, то у визначенні місії пріоритет має бути за спеціалістами.

У місії мають бути відображені і національні пріоритети, тобто ті пріоритети, які належить реалізувати на Закарпатті не тільки для збереження цілісності та забезпечення ефективності функціонування національного господарського комплексу, але й для реалізації вираженої регіональної політики. Такі стратегічні напрями розвитку господарства Закарпатської області, реалізація яких необхідна для української економіки, сформульовані в додатку 1 до Постанови Кабінету Міністрів України №1001 від 21 липня 2006 р. №1001 «Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року». **Серед цих напрямків: розвиток транскордонного співробітництва, розбудова прикордонної інфраструктури, розвиток туристичної та курортно-рекреаційної сфери, забезпечення протипаводкового захисту, розвиток транспортної мережі, логістики. Саме ці напрямки підтримуватиме держава шляхом виділення належного фінансування після укладання угоди регіонального розвитку із Закарпатською областю.** Розвиток цих напрямів – це не тільки підтримка інтересів держави на регіональному рівні чи реальні кроки на шляху формування ефективної регіональної політики у державі, але і можливість громади регіону підвищувати комфорт проживання всіх мешканців.

Отже, місія Закарпатської області полягає в тому, щоб на основі багатовікового досвіду, традиційної самоорганізації громад та самовідданої праці забезпечити комфортне проживання всіх мешканців і збереження унікальних культурно-етнічних і природних особливостей краю, через механізм стратегічного управління, освіти, рівні можливості, структурізацію економіки для реалізації регіональних і національних завдань та стале економічне зростання на базі збереження та раціонального використання природних ресурсів та географічного розташування території, активного розвитку прикордонного співробітництва в інтересах кожної людини, територіальної громади та України. При цьому вираз інтересів держави має бути через реалізацію таких стратегічних напрямків, як розвиток транскордонного співробітництва, розбудова прикордонної інфраструктури, розвиток

туристичної та курортно-рекреаційної сфери, забезпечення протипаводкового захисту, розвиток транспортної мережі, логістики, які, одночасно, не суперечать інтересам кожної людини чи територіальної громади, оскільки сприятимуть створенню нових робочих місць та підвищенню доходів населення регіону.

Отже, місія Закарпатської області – це забезпечення добробуту та високої якості життя теперішнього та майбутнього поколінь в умовах розвитку конкурентоспроможної та інноваційної економіки регіону на засадах збереження унікальних культурно-етнічних традицій та природних особливостей краю.

Щоб реалізувати місію Закарпатської області необхідно окреслити стратегічні та визначити операційні цілі. Для розв'язання цього завдання застосовано сценарний підхід, застосування якого дало змогу побудувати ймовірні сценарії економічного і соціального розвитку Закарпатської області на період до 2015 року, в основі яких лежать різні шляхи стабільного зростання соціально орієнтованої ринкової економіки області в таких масштабах, які здатні забезпечити підвищення якості та поліпшення способу життя населення:

Сценарій 1. Стабільне зростання соціально орієнтованої ринкової економіки Закарпатської області забезпечуватиметься за рахунок пріоритетного спрямування інвестицій на розвиток транскордонного співробітництва і розбудови прикордонної інфраструктури. Це вимагатиме підтримки розвитку науково-дослідної сфери, проектно-конструкторських розробок, будівельного комплексу та інженерної й транспортної інфраструктури.

Сценарій 2. Стабільне зростання соціально орієнтованої ринкової економіки Закарпатської області забезпечуватиметься за рахунок пріоритетного розвитку рекреаційно-туристичного комплексу та суміжних галузей сфери послуг. Це вимагатиме забезпечення протипаводкового захисту, розвитку соціальної інфраструктури, транспортної мережі, логістики.

Сценарій 3. Стабільне зростання соціально орієнтованої ринкової економіки Закарпатської області забезпечуватиметься за рахунок компромісного пріоритетного розвитку промисловості, науки і освіти та сфери послуг: протягом періоду до 2010 року пріоритетне значення матиме розвиток ринкової інфраструктури та сфери послуг, на другому етапі, тобто в 2010 - 2015 роках пріоритет отримас розвиток наукоємних галузей промисловості.

Для обговорення цих сценаріїв спеціалістами і громадськістю вони були представлені у вигляді анкети, яка була розповсюджена серед працівників сфери управління, науковців, спеціалістів, що займаються стратегічним прогнозуванням розвитку територіальних суспільних систем. Всього опрацьовано 173 анкети. Відповіді розподілилися наступним чином: 25% опитаних вважають найдоцільнішою реалізацію сценарію №1, 23% опитаних - сценарію №2, 26% опитаних - сценарію №3 і 26% опитаних зазначають, що необхідно розробити ще один, компромісний сценарій, який би охоплював національні пріоритети та регіональні сподівання, які містяться в усіх трьох сценаріях.

В результаті окреслено сценарій №4, який прийнятий за основу для виділення стратегічних цілей і операційних завдань. Його зміст наступний:

Стабільне зростання соціально орієнтованої ринкової економіки Закарпатської області забезпечуватиметься за рахунок спрямування інвестицій на розвиток транскордонного співробітництва і розбудови прикордонної інфраструктури в умовах активізації розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу, промисловості, науки і освіти та сфери послуг при підтримці розвитку науково-дослідної сфери, проектно-конструкторських розробок, будівельного комплексу та інженерної й транспортної інфраструктури, забезпечення протипаводкового захисту та розбудови транспортної мережі й логістики. Саме цей сценарій і був покладений в основу вибору стратегічних та розробки операційних цілей розвитку регіону.

Реалізація цього сценарію дозволить Закарпатській області збільшити втричі річний ВВП до 2015 року, що стане можливим завдяки досягненню стабільного та високого рівня зростання економіки. Це, в свою чергу, дасть можливість досягнути відповідного покращання рівня життя мешканців, подолання бідності у віддалених містах, районах та селищах області, а також надання всім мешканцям належного рівня соціальних та муніципальних послуг. Проте, у зв'язку з нижчим вихідним рівнем як власних доходів, так і доходів на душу населення, Закарпатська область і надалі відставатиме від середнього рівня регіонів Європейського Союзу.

Суттєво зросте надходження іноземного капіталу, в основному з країн Європейського Союзу. Іноземний капітал використовуватиметься для **розбудови прикордонної інфраструктури, активізації розвитку рекреаційно-туристичного потенціалу, промисловості, науки і освіти та сфери послуг, також для підтримки розвитку науково-дослідної сфери, проектно-конструкторських розробок, будівельного комплексу, інженерної й транспортної інфраструктури.** Стабільна нормативна база, національної, регіональної та місцевої влади та

спеціалізовані послуги, які надаватимуться, створять сприятливий клімат для підприємництва у регіоні, який буде конкурентоспроможним в масштабі цілої країни. Сприятливе підприємницьке середовище дасть можливість розвиватись місцевому бізнесу. Область стане центром підприємництва та розвинутої мережі взаємозв'язків та контактів між підприємствами, організаціями підтримки бізнесу, та науково-дослідними інституціями і вестиме до збільшення конкурентоспроможності економіки області на міжнародному та внутрішньому ринках. Широка та активна участь у програмах, які фінансуватимуться ЄС, і будуть спрямовані на безпосередніх сусідів, буде одним з вирішальних факторів чільної ролі Закарпатської області в успішній співпраці (не тільки економічній) Сходу та Заходу. Закарпатська область стане лідером серед областей України в опрацюванні, впровадженні та моніторингу програм ЄС і зможе поділитись відповідними знаннями та навиками з іншими областями України в процесі інтеграції з Європейським Союзом.

Для обґрунтування вибраних стратегічних цілей здійснено **СВОТ-аналіз за стратегічними цілями**. Його мета - ідентифікація соціально-економічних проблем та вибір стратегічних напрямів розвитку регіону.

Цей СВОТ-аналіз представлений в табл.2. Його результати засвідчують про переваги можливостей та сильних сторін потенціалу регіонального розвитку Закарпатської області над загрозами і слабкими сторонами, що вселяє великі сподівання на інтенсифікацію розвитку господарства регіону у період до 2015 р.

В таблицях 3, 4, 5 приведені результати СВОТ-аналізу реалізації сценаріїв, які розглядалися вище. Вони засвідчують, що найпривабливішим є 4 сценарій.

Порівняння всіх отриманих результатів дозволило побудувати схему, на якій відображені всі етапи Стратегії економічного і соціального розвитку Закарпатської області.

Все дало змогу викристалізувати в розрізі стратегічних цілей розвитку Закарпатської області, представлених на зазначеній схемі, операційні цілі. Вони приведені в розділі 4.

4.ОПЕРАЦІЙНІ ЦІЛІ

У цьому розділі в розрізі стратегічних цілей розвитку Закарпатської області на період до 2015 року окреслені операційні цілі. Вони представлені далі по тексту.

Стратегічна ціль 1. ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСТЬ – РЕГІОН РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНО-ОРІЄНТОВАНОЇ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Економічний розвиток в умовах соціально-орієнтованої ринкової економіки є результатом поєднання вільної конкуренції суб'єктів господарювання та посилення соціальних функцій економіки з метою створення суспільних благ. Необхідність покращення житлових умов населення, стратегічний курс на поглиблення інтеграційних процесів вимагає розбудови нової економіки на базі сучасних соціально-орієнтованих економічних ринкових інструментів та технологій. Забезпечення розвитку реального сектору економіки, активізація підприємницької діяльності, випуск конкурентоспроможної продукції, створення сучасних економічних структур є однією з передумов економічного зростання та підвищення рівня життя населення.

Операційна ціль 1.1. Створення умов для посилення конкурентних переваг економіки регіону

Завдання 1.1.1. Створення регіональних кластерів

Завдання 1.1.2. Формування ефективної структури промислового виробництва

Завдання 1.1.3. Активізація підприємницької діяльності

Завдання 1.1.4. Стимулювання підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва

Операційна ціль 1.2. Досягнення високих соціальних стандартів та гарантій для населення регіону

Завдання 1.2.2. Забезпечення комфортних умов проживання населення

Завдання 1.2.3. Розширення сфери прикладання праці за рахунок збереження діючих та створення нових робочих місць

Завдання 1.2.4. Забезпечення соціальних гарантій та захисту населення регіону

Операційна ціль 1.3. Розвиток людського та соціального потенціалу

Завдання 1.3.1. Вдосконалення системи професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників відповідно до потреб економіки області

Завдання 1.3.2. Збереження та відтворення суспільного здоров'я

Операційна ціль 1.4. Гармонізація суспільних відносин та розвитку соціально-економічного партнерства

Завдання 1.4.1. Запровадження нових форм співпраці місцевих органів управління з роботодавцями

Завдання 1.4.2. Активізація і реалізація заходів державної політики у сфері міжнародних відносин на засадах міжетнічної злагоди, толерантності співжиття та високого рівня взаєморозуміння між представниками різних національних груп

Завдання 1.4.3. Посилення ролі місцевого самоврядування у розв'язанні проблем соціально-економічного розвитку територій

Операційна ціль 1.5. Розвиток ринкової та інституційної інфраструктури

Завдання 1.5.1. Створення умов для розвитку інфраструктури підтримки підприємництва

Завдання 1.5.2. Забезпечення ефективного функціонування інституцій регіонального розвитку

Завдання 1.5.3. Інформатизація соціально-економічного розвитку регіону

Стратегічна ціль 2. ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСТЬ – РЕГІОН, КУЛЬТУРИ, РЕКРЕАЦІЇ ТА ТУРИЗМУ

Закарпаття - це край древніх гір, укритих правічними та молодими лісами. Тут виявлено і досліджено 360 джерел і родовищ мінеральних і термальних вод, які за своїм хімічним складом не поступаються відомим водам Кавказу, Чехії, Франції, а їх лікувальні властивості згадуються в архівних документах середини XV століття. Маючи значний туристично-рекреаційний потенціал і базову інфраструктуру, що дозволяє розвивати різні види туризму: культурно-пізнавальний, екологічний, екстремальний, спортивний, етнічний, лікувальний регіон може щорічно залучати значну кількість туристів. Однак туристично-рекреаційний комплекс Закарпаття вирізняє ряд істотних недоліків, які не дозволяють використати даний потенціал території в повному обсязі й зробити туризм високоприбутковим сектором регіональної економіки.

Операційна ціль 2.1. Забезпечення конкурентноздатності послуг курортно-рекреаційного комплексу та суміжних галузей

Завдання 2.1.1. Розвиток і промоція рекреаційно-туристичного потенціалу

Завдання 2.1.2. Підвищення якості рекреаційно-оздоровчих та туристичних послуг

Операційна ціль 2.2. Сприяння використанню культурного потенціалу та історичної спадщини Закарпаття для розвитку туризму

Завдання 2.2.1. Підтримка іміджу регіону як важливого осередку культури

Завдання 2.2.2. Збереження історико-архітектурної спадщини

Операційна ціль 2.3. Покращення якості навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки

Завдання 2.3.1. Підтримка екологічно-цінних територій та екосистем

Завдання 2.4.1. Забезпечення протипожежного захисту

Стратегічна ціль 3. ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСТЬ – РЕГІОН ІНТЕНСИФІКАЦІЇ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Сучасні трансформаційні процеси в економіці регіону пов'язані з реалізацією інноваційної моделі розвитку. Виникнення в регіоні нових виробництв, реалізація інвестиційних проектів зумовило залучення зовнішніх інновацій. При цьому наявний в регіоні науково-дослідний потенціал не використовується в достатній мірі.

Перспективи розвитку економіки області вимагають інтенсифікації інноваційного розвитку Закарпатської області шляхом зміцнення інноваційного потенціалу на основі розробки та впровадження інновацій у розвиток пріоритетних галузей економіки, створення умов для розширення внутрішнього й міжрегіонального ринків інноваційних продуктів і нових технологій.

Операційна ціль 3.1 Розширення внутрішнього й міжрегіонального ринків інноваційних продуктів і нових технологій

Завдання 3.1.1. Розвиток інноваційних видів діяльності та інформаційної інфраструктури

Завдання 3.1.2. Розробка та впровадження інноваційних продуктів і технологій у пріоритетні галузі економіки регіону

Операційна ціль 3.2.2. Формування сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату в регіоні та умов для розвитку вільної конкуренції

Завдання 3.2.1. Стимулювання залучення інвестицій

Завдання 3.2.2. Покращення якості зовнішніх та внутрішніх інвестицій

Операційна ціль 3.3. Посилення освітньо-наукового потенціалу Закарпатської області відповідно до вимог європейського вектору розвитку України та інноваційної моделі її економіки

Завдання 3.3.1. Розвиток освітньо-наукового потенціалу

Завдання 3.3.2. Підтримка інноваційного спрямування системи освіти регіону

Завдання 3.3.3. Зміцнення зв'язків між науково-освітнім комплексом регіону та підприємствами

Стратегічна ціль 1. ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСТЬ – РЕГІОН ТРАНСКОРДОННОЇ СПІВПРАЦІ ТА ТРАНЗИТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Закарпаття є тією ланкою, яка сполучає Україну з Європою. Регіон має спільні кордони з чотирма європейськими державами: Угорщиною, Румунією, Словаччиною та Польщею. На кордонах, що мають загальну протяжність 460 кілометрів, функціонує 18 пунктів перепуску, серед яких є залізничні, міжнародні автомобільні, міжнародний повітряний пункти перетину державного кордону. В силу свого географічного положення регіон залишається транзитним мостом між Україною та європейськими країнами. Ця стратегічна перевага відкриває нові можливості для розвитку регіону, однак піднімає низку проблем пов'язаних із розвитком транскордонного співробітництва, розширення соціальних, економічних та політичних зв'язків між ЄС та країнами-сусідами.

Операційна ціль 4.1. Розвиток транскордонного співробітництва

Завдання 4.1.1. Розширення співпраці з прикордонними регіонами Угорщини, Польщі, Словаччини та Румунії в економічній та культурній сфері

Завдання 4.1.2. Активізація діяльності в рамках Єврорегіону

Операційна ціль 4.2. Підвищення ефективності використання транзитного потенціалу

Завдання 4.2.1. Розбудова прикордонної та митної інфраструктури і транспортних коридорів задля покращення умов перетину кордону

Завдання 4.2.2. Розбудова транспортно-логістичних центрів

5. МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ

Механізм реалізації стратегії соціально-економічного розвитку Закарпатської області являє собою комплексну багаторівневу систему програмних дій.

Перший (вищий) рівень, являє собою базис, на основі якого й буде будуватися весь комплекс заходів. Він включає:

- розробку стратегічних планів обласних управлінь і відомств, стратегічних планів соціально-економічного розвитку муніципальних утворень;
- розробку комплексної програми соціально-економічного розвитку області, системи цільових програм соціально-економічного розвитку області;

Другий рівень включає:

- розробку нормативної бази, проектів документів і заключення на цій основі угоди між органами влади та основних представників бізнесу й громадськості;
- розробку на основі стратегічних планів, комплексної й цільової програм соціально-економічного розвитку області, угоди середньострокових і короткострокових планів соціально-економічного розвитку області й муніципальних утворень, середньострокових і короткострокових планів діяльності обласних органів влади, адміністрацій муніципальних утворень, їхню реалізацію, моніторинг реалізації угоди соціально-економічними суб'єктами;
- формування й удосконалення нормативно-правової бази необхідної для реалізації стратегії;
- реформування системи управління соціально-економічними процесами в області на основі стратегії;

Третій рівень:

- створення системи моніторингу й наукового супроводу реалізації проекту стратегії, періодичний перегляд і коригування проекту стратегії та інших заснованих на ньому планів і програм.

Одним з найбільш важливих механізмів реалізації стратегії на етапі до 2010 року є Комплексна програма соціально-економічного розвитку області до 2010 року. Разом з тим, для реалізації стратегії необхідні розробка й реалізація додаткових цільових програм на період (2010-2015р.).

Ефективність цільових програм може бути значно підвищена при їхньому укрупненні й об'єднанні в єдині програмні комплекси (блоки) з врахуванням виділених основних стратегічних напрямків соціально-економічного розвитку області.

Для максимально ефективної реалізації стратегії й забезпечення сприятливих зовнішніх умов для соціально-економічного розвитку області необхідне вдосконалення законодавства. Воно повинне мати системний характер і включати законодавчі ініціативи області, що виносять на обласний рівень.

Необхідна трансформація законодавчої бази соціально-економічного розвитку за наступними основними напрямками:

- встановлення законодавчо закріпленого (такого, що виключає суб'єктивний підхід вищих органів державної влади), але досить гнучкого співвідношення між доходами бюджетів різного рівня, котрі,

одержуватимуться за рахунок оподаткування; з одного боку, це визначалося б урахуванням об'єктивних можливостей відповідних територій, а з іншого боку, стимулювало б діяльність органів державної влади й місцевого самоврядування по розширенню оподатковуваної бази та збирання податків на території (це співвідношення може формуватися як безпосередньо по податкових надходженнях, так і з врахуванням дотацій і субвенцій територіям з центру);

- встановлення аналогічного порядку для фінансування центром цільових комплексних програм, що мають змішані джерела фінансування;
- встановлення аналогічного порядку для взаємин обласного бюджету й місцевих бюджетів.

Для реалізації заходів, передбачених стратегією, необхідна розробка нормативно-правового забезпечення, що включає визначення основ для формування системи управління соціально-економічним розвитком області.

Нова система управління стратегічним розвитком передбачає створення цільової організаційної структури - Міжвідомчої комісії по реалізації Стратегії розвитку Закарпатської області, покликаної забезпечити консолідацію зусиль і контроль за реалізацією Стратегії розвитку, а також координацію діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування по розробці й коригуванню Стратегії розвитку галузей і муніципальних утворень.

Реалізація основних функцій запропонованої системи управління стратегічним розвитком передбачає:

- у рамках реалізації функції **"управління"** - підготовка проектів Стратегій розвитку галузей і комплексів, а також муніципальних утворень Закарпатської області;
- у рамках реалізації функції **"організація"** - прийняття відповідних нормативно-правових документів, зокрема Постанови Адміністрації Закарпатської області "Про Стратегії розвитку Закарпатської області", Постанови Адміністрації області "Про Стратегії розвитку галузей і комплексів Закарпатської області", а також Постанов Адміністрацій муніципальних утворень "Про Стратегії розвитку муніципального утворення";
- у рамках реалізації функції **"координація"** - видання Розпорядження Губернатора "Про створення Міжвідомчої комісії" з метою узгодження стратегій розвитку галузей і територій Закарпатської області;
- у рамках реалізації функції **"планування"** - розробка Середньострокової програми соціально-економічного розвитку Закарпатської області й формування середньострокового регіонального Бюджету;
- у рамках реалізації функції **"моніторинг і контроль"** - прийняття Постанови Губернатора **"Про коригування цільових індикаторів"**.

Реалізація операційних цілей і завдань Стратегії економічного і соціального розвитку Закарпатської області до 2015 р. приводиться в таблиці 6.

6.МОНІТОРИНГ І КОНТРОЛЬ

Регіональний Моніторинг - це спеціально організована і постійно діюча система заходів з аналізу, оцінки й контролю реалізації цілей Стратегії. Однією з основних ланок цієї системи має стати Міжвідомча комісія по реалізації Стратегії розвитку Закарпатської області. Результати реалізації Стратегії визначаються шляхом проведення моніторингу розвитку Закарпатської області.

Мета моніторингу - контролювати процес здійснення заходів, оцінювати їх ефективність, а також відповідність процесу розвитку області відповідно до встановлених завдань. В ході Моніторингу виконання Стратегії вирішуються наступні завдання:

- стимулювання реалізації окремих проектів і Стратегії в цілому;
- оцінка досягнення головної мети, отримання інформації для ухвалення рішень про розподіл ресурсів на досягнення мети, або про коректування цілей;
- оцінка ступеня реалізації заходів, уточнення і коректування цих заходів;
- підтримка в робочому стані структури моніторингу і реалізації Стратегії.

В процесі моніторингу відстежуватимуться показники, які визначені в Стратегії (див.табл.7). Моніторинг проводиться на підставі даних структурних підрозділів облдержадміністрації, територіальних підрозділів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади.

В звіті з моніторингу має бути оцінка стану розвитку області і можливі рекомендації щодо подальшої роботи і прийняття відповідних управлінських рішень.

Звіт про реалізацію Стратегії заслуховується на засіданні сесії обласної ради, висвітлюється у засобах масової інформації та обговорюється із залученням представників громадськості, бізнесу, неурядових організацій.